

לב המזערים

עלון חודשי בענייני הלכה ומנהגים, מתוך סדרת הספרים "לב המזערים"

גיליון קצ"ו

הלכות והליכות בעניין 'סיום מסכת'

סיום: השלמת לימוד של ספר או מסכת מהתלמוד נקרא סיום.

סיום מסכת הוא מצוה

מצוה לסיים מסכת שהתחיל ללמוד (ספר אתקינו סעודתא הערה 1 בשם הגר"ח ק"צ"ל), והטעם: משום שהמתחיל במצוה אומרים לו גמור (ירושלמי פסחים פרק י הלכה ב) ממילא יש מצוה לסיים מסכת.

מעלת סיום מסכת

היצר הרע מניח את כל כובד משקלו כדי לגרום לאדם שהתחיל מסכת שלא יסיימה שיהא האדם הלומד תורה בגדר המתחיל במצוה ואינו גומרה כמובא בתלמוד (סוטה יג) בזה ענינים נוראים כי בזה מראה על זלזול במצוה ובעשייתה (האדמו"ר מקלויזנבורג זצוק"ל).

סיום מסכת בתחית המתים

פעמים אדם נפטר ולא השלים את המסכתא אשר בה עסק, בתחיית המתים אומרים לו, כאן הפסקת מכאן תסיים את הגמרא (הר"ש משאנץ בפירושו לתורת כהנים קדושים דף צג בשם המדרש).

לשייר קצת לסיום

כשבאים לסיים מסכת ישייר קצת בסוף ויסיים בסיום (ש"ך רמז ב כז בשם תשובת מהר"ם מינץ סימן קיט).

לסיים בדבר טוב

ישתדל לסיים בדבר טוב ואם הענין שמסיים הוא בדבר רע יחזור על הענין הקודם כדי שיסיים בדבר טוב או ילמד קצת מהמסכת הבאה (שיח הסיום מהגר"ח ק"צ"ל).

והטעם: כמו שאמרו חז"ל (ברכות לא, א) לעולם יתחיל אדם בדבר טוב ויסיים בדבר טוב (מסכת דרך ארץ פרק ב למוד להיות גומר בטוב).

ראייה לדבר: המהרש"א (סוכה דף נו, ב ד"ה טוב) כתב על סיום מסכת סוכה שהובאו שם דרשת "טוב לצדיק טוב לשכינו" אף שלא נצרכו לסוגיא וכדי לסיים את המסכת בדבר טוב הביאו דבר זה.

ראייה נוספת: ממסכת בבא קמא (קיט, ב) שמסתיימת בהלכה שכשות וחזיז אין בהם משום גזל, מכיון שבני אדם לא מקפידין עליהם, ובמקום שמקפידים יש בהם משום גזל, אמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דקפדי, ופירש רש"י (האחרון במסכת ד"ה מתא) מתא מחסיא מקום בהמות הוא וצריכין למרעה טוב,

לכאורה מילת טוב נראית מיותרת וביאר המהרש"א (שם ד"ה בסיום המסכת) שרש"י נתכוון לסיים בדבר טוב מאחר ומסכת ב"ק עוסקת בעניני נזיקין, ותיבת למרעה נופל בה לשון רעה, ויש בזה משמעות שלילית לכן כדי לסיים בדבר חיובי הוסיף את המילה טוב.

לשמוח עם המסיים

גם מי שלא סיים את המסכת, מצוה לשמוח עם זה שסיים (ט"ז רמז ט בשם מהרש"ל, ים של שלמה סוף פרק מרובה בב"ק פז ד"ה גרסינן).

רמז לדבר מאותיות סיום

מכך שהנעלם כמו הנגלה, והיינו כשניקה את המילה סיום ונחלקה לאותיות ואת האותיות עצמן נחלק לחלקים יצא בהשוואה אחת אות סמ"ך שבמילה סיום אותיות הנסתר הם אות מ' ואות כ' בגמטריא ישישים כמנין אות ס' שהיא אות הנגלה, כמו כן כאשר נחלק האות יו"ד לחלקים אותיות הנסתר הם אות ו' ואות ד' גימטריא עשר כמנין אות י' שהיא הנגלה, אות הבאה אחריה ו"ו כאשר נחלקה אות הנסתר היא בגימטריא שש כמין אות הנגלה אות ו' וכן באות האחרונה שבמילה סיום אות מ"ם אות הנסתר אות מ' סופית בגימטריא ארבעים כמנין אות הנגלה אות מ' וזה בא לרמז שהנעלם שלא למד המסכת ושמוח עם הנגלה ששסיים את המסכת בשמחת סעודת מצוה שוים הם (הגאון מווילנא הובא בספר דברי אליהו דצ"ה ע"ב).

ויש שהוסיפו על זה דוד המלך אמר בתהילים (כו ד) "ועם נעלמים לא אבוא" דהיינו אינו רוצה להיות ממה שהאותיות הנעלמות מרמזות אלא מהלומדים והמסיימים ממש (שו"ת ויצבר יוסף סימן ז בשם הרה"ק מאפט ז"ע).

הדרן

לאחר סיום המסכת נוהגים לומר "הדרן עלך", **ביאור:** הדרן מלשון חזרה שאומרים שיחזור על המסכת שלא ישכח (א"ר או"ח קלט יד הובא פמג"ד א"א שם ס"ק יד, אשכול הלכות ס"ת).

ביאור נוסף: התורה שבעל פה היא הסימן המובהק המבדיל בין ישראל לעמים, על כן אנו אומרים בסיום המסכת "הדרן עלך והדרך עלך" נחזור אליך וגם את תחזיר אלינו, וזה מה שמוספים "דעתן עלך" דעתנו על התורה כי אין מי שנותן דעתו על התורה שבעל פה שלא תשכח חס ושלום רק אנו (אחיז של הגר"א בספר זכויות חלק א פרק ב).

לע"נ מרת חנה בת הרב צבי הירש ניוכין ז"ל. נלב"ע ט"ו סיון תשפ"ג. ת.נ.צ.ב.ה.

אמירת ג' פעמים

אומרים כן ג' פעמים, כמו שאומרים ג' פעמים חזק בסיום התורה שבכתב כך אומרים ג' פעמים הדרן לסיום תורה שבעל פה, ואמירת ג' פעמים הוא לחזק הדבר (ים של שלמה יבמות פרק יב).

"הדרן עלך" בלי נדר

יש אומרים: שיש לומר בלי נדר (שו"ת רבבות אפרים חלק ד סימן מד אות סא), **והטעם:** משום שלשון הדרן עלך הוי כנדר לדבר מצווה שאפילו שאינו אומר בלשון נדר הרי זה חל משום "בפיך זו צדקה" כמבואר (נדרים ה, א) "האומר אשכים ואשנה פרק זה נדר גדול נדר לאלוהי ישראל" (וכן נפסק בשו"ע יור"ד רד ד).

ויש אומרים: שאין צריך לומר בלא נדר (שיח הסיום מהגר"ח ק).

והטעם שלא אומרים בלא נדר

כיון שאין כוונתו לנדר ולא אומר ממש בלשון נדר והתחייבות, מועיל בזה מה שאומרים בערב ר"ה מודעה על ביטול נדרים, והוי כאילו אומר בלא נדר (הגרשז"א מנחת שלמה צא, הגרי"ח זונפלד בספר שלמת חיים או"ח רלא).

טעם אחר: כי הדרן עלך אינו בגדר נדר רק בגדר תפילה לרבש"ע שתהא לו סיעתא דשמיא לחזור פעם נוספת על המסכת הגר"ח ק צ"ל עיין יומא סבא לרבנן עמ' קז).

ביאור ענין "הדרן עלך"

על פי דברי חז"ל (נדה ל, ב) תינוק במעי אמו נר דולק על ראשו והמלאך מלמדו כל התורה כולה, וכשיוצא מלאך סוטרו על פיו ושוכח הכל, ומה מועיל כל הלימוד של המלאך אם שוכח, אלא דאלמלא לימדו המלאך תורה, לא היה יכול ללמוד תורה אפילו אות אחת, כי לא היה בשכלנו להבין מהתורה הקדושה אלא שעל ידי שהמלאך לימדו אף ששוכח אבל נשאר על כל פנים הרושם שאם ילמד יזכרהו ויבין.

ולפי זה תקנו לאחר שלמד מסכת לומר הדרן, כלומר שיהדר עלך המסכת שלמדנו במעי האם והדרך עלך דעתך עלך ודעתך עלך וכוונתו על שיחזור לו התורה שלמד במעי אמו וזה הוא התפילה (שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן תנ).

אזכור עשרת בני רב פפא בסיום מסכת

בהדרן שאומרים בסיום מסכת מזכירים את שמות בני רב פפא, מנהג זה הוא מנהג קדמון, עוד מימי הגאונים.

מי הם עשרת בני רב פפא: לדעת רב האי גאון, עשרת השמות הללו אינם אחים, אלא בנים של אמוראים שונים ששמן היה רב פפא (האשכול הלכות ס"ת סימן יד).

יש שאומרים: שאלו היו בניו של רב פפא תלמידו המובהק של רבא.

הטעם שמזכירים את רב פפא ובניו בסיום מסכת

מפני שכל בניו היו מאירים וגדולים בתורה ורב פפא שהיה עשיר גדול ומחזיק לומדי תורה, והיה עורך סעודה לבניו בכל סיום מסכת, לכן זכה שמזכירים אותו ואת בניו (יש"ש ב"ק סוף פ"ז בשם רמ"א באחד מתשובותיו).

טעם אחר: שהייתה קבלה שבנים אלו של רב פפא, תלמידו של רבא, נהרגו כולם על קידוש השם (בהדרן בסוף ספר ניצוצי אור ל' ראובן ב"ר משה מרגליות הביא בשם ספר הכריתות לר"ש מקינן חלק דורות

האמוראים שער ב שבשנת אלפים קי"ג ליצירה שהיא תרס"ג לשטרות נהרגו בניו של רב פפא), ורב פפא עצמו הוא שייסד להזכיר את עשרת בניו שנהרגו על קידוש ה', בסיום כל מסכת, כדי שתהא להם עליית נשמה בכל פעם שעורכים סיום מסכת, שעה שהם נזכרים כולם בזכירה אחת (הגאון רבי שמעון פולק אב"ד בעלעניש שבהונגריה בספר תשובותיו שם משמעון סימן יט).

טעם אחר: כנגד שלום שהביא רב פפא לעולם, עשרת בני רב פפא מזכירים על שם עשר מחלוקות בש"ס שרב פפא עשה שלום ביניהם, כאשר חשש לשתי הדעות והנהיג לעשות באופן שיוצא ידי חובת שניהם, כגון במחלוקת חכמים (ברכות נט, א) כיצד יש לברך בעת ראיית הקשת אם יש לברך "ברוך זוכר הברית" או "נאמן בבריתו וקיים במאמרו", ורב פפא הכריע שיש להזכיר את שניהם "ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו", ובאופן זה נהג רב פפא בעשר מחלוקות בש"ס (מובא בספר נר למאה בשם החת"ס, וכן בשם הגאון רבי שמעון אהרן פולונסקי אב"ד טעפליק דבריו מובאים בלקט חידושי הנקרא ישועות שמשון).

עשרה מחלוקות: א. ברכות נט, א הוואה קשת, ב. ברכות ס, ב הנכנס לבית הכסא, ג. שבת כ, א גבי מדורה, ד. מגילה (כא, ב) הקורא את המגילה מקום שנהגו לברך, ה. תענית ו, ב מאימתי מברכים על הגשמים, ו. תענית כט, א משנכנס אב ממעטין בשמחה, ז. יבמות עא, ב ובמדבר מאי טעמא לא מהול, ח. סוטה מ, א בזמן ששליח ציבור אומר מודים וכו' ט. חולין מו, א ניטל הכבד, י. חולים סה, ב בחגבים כל שיש בו וכו'.

והגאון מטעפליק מטעים, כי כיון שהיה רב פפא רחם רבנן אוהב את החכמים וחושש לדבריהם, הרי שזכה לבנים תלמידי חכמים כנגד כל מחלוקת בה חשש לדברי שני החכמים, ולכן זכה שבניו יזכרו בעת כל סיום מסכת.

טעם אחר: לפי שהיו בני רב פפא בדור חתימת התלמוד, ולפי שהיו גדולי תורה מפורסמים, התבקשו על ידי רבינא ורב אשי חותמי התלמוד, לעבור ולהגיה את מסכתות הש"ס, וכך עשו כשהם חותמים בסיום כל מסכת את שמם כדי להורות שהספר מתוקן והוגה כהלכה, עם השנים הועתק שמם מספר לספר, וכיון שהיתה חתימתם סמוכה לנוסח ההדרן החלה נכללת בתוכו וכך זכו שיהיו שמותם של מגייה הש"ס, נזכרים בכל סיום מסכת עד ימינו אנו (ספר מטעמים בשם שארית יוסף).

טעם אחר: מצינו שהגימטריא של כל עשרת בניו של רב פפא בצירוף השם של אביהם פפא, עולה 2693 כמספר הדפים של כל הש"ס, ועל כך רומזים באזכרת שמותיהם בסיום מסכת (הערות לספר המנהגים יוסף אומץ לר' יוזפא שמש שבהוצאת מכון ירושלים).

ברמזיו: רב פפא מרמז על משה רבינו, פפ"א ר"ת "פה אל פה" על שם הפסוק במדבר (יב, ח) "פה אל פה אדבר בו" שמדבר על משה רבינו, ועשרת בניו מרמזים על עשרת הדיברות ועל עשרה מאמרות שנברא העולם (עיין יש"ש בב"ק סוף פרק ז).

בסגולותיו: אזכרת השמות הללו מועילים לזכרון (האשכול הלכות ס"ת דף ס, ב בשם רב האי גאון, בעל שושני לקט שהביא משמו של שלשלת היוחסין שנתגלה אליהו הנביא לתנא אחד וגילה דבר זה).

קדיש

בסוף הסיום אם יש עשרה אומרים קדיש, **יש אומרים:** טוב לחזר אחרי עשרה כדי לומר הקדיש (שו"ת בארות יצחק סימן ח משמיה

צריך בשר ויין ולכן יש להתיר בתשעת הימים (רמ"א תקנא י) לאכול בשר ויין (ספר תורת חיים תקנא כז, ספר משנת שכיר או"ח סימן ח). ואם לא יכול שיביא מגדנו ופירות.

עשרה בסעודת סיום

נהגו לחזור אחר עשרה בסעודת סיום, והטעם: משום דברוב עם הדרת מלך.

מגדול בברכת המזון

יש אומרים: שיש לומר מגדול בברכת המזון של סעודת סיום, והטעם: כיון שיש הארה של מצווה (כף החיים קפט יא).

סיום בתוך שמחה אחרת

העושה סיום בתוך סעודה אחרת כגון בסעודת שבת ראוי להוסיף משהו לכבוד הסיום (שיח הסיום פרק ג טו מהגר"ח ק"צ"ל).

הנהגות בסיום מסכת

להתחיל ללמוד מסכת חדשה

יש הנוהגים: כשמסיימים מסכת, להתחיל מיד ללמוד מסכת חדשה, והטעם: כדי שלא ליתן פתחון פה למקטרג לקטרג שסיימו את המסכת וחלילה לא ממשיכים ללמוד עוד (עיין ע"ז יט, א ר"ש ברבי יתיב קמיה דרבי וקא פסקי סידרא סליק ספרא ומהרש"א שם, שיח הסיום הגר"ח ק"צ"ל).

אמירת מזל טוב למסיים

המנהג לאחל למסיים מזל טוב, והטעם: שבשעת קיום מצווה שאינו מחויב בה, זה זמן מסוגל שתחול עליו הברכה שיהיה לו במזל טוב (שיח הסיום הגר"ח ק"צ"ל).

ברכת שהחיינו בסיום מסכת

לא נהגו לברך ברכת שהחיינו בסיום מסכת או בסיום הש"ס כולו אפילו במסיים פעם ראשונה בחייו, והטעם: משום שעל סיום מצווה לא מברכים שהחיינו ומברכים רק בתחילת קיום המצווה (שו"ת פני מבין חלק יור"ד סימן קפז).

יש אומרים: כדי לצאת ידי חובת כל השיטות שטוב להביא פרי חדש, או ילבש בגד חדש ויברך שהחיינו ויכון גם על סיום מסכת (שו"ת פני מבין חלק יור"ד קפז).

בגדי שבת בסיום מסכת

יש הנוהגים: כשמסיימים מסכת ללבוש בגדי שבת וחג (ספר אתקינו סעודתא סיום הערה 8 משמיה מרן הרב שך זצ"ל שכך נהגו בליטא). **יש שלא נהגו כן** וכך כתב הגר"ח ק"צ לא שמענו שילבשו בגדי שבת בסיום מסכת (שיח הסיום הגר"ח ק"צ"ל).

שעת סיום מסכת הוא עת רצון

המקור מפי הרב מבריסק, הג"ר יצחק זאב זצ"ל, שהייתה בידו קבלה על כך מבעל ה"שאגת אריה" זי"ע, שכשהיו באים אליו לבקש ברכה על ענין קשה, היה מודיע למבקש מתי הוא עומד לערוך סיום, ומזמין אותו לבוא להתברך מפיו בעת הסיום. ובעקבות השמועה הזו, נהג כך גם הרב מבריסק עצמו, המקור השני הוא מהספר "תפארת שלמה" להגה"ק רבי שלמה אב"ד רדומסק זצ"ל, שם נזכר מהות הכוח בשעה זו, וכך הוא כותב

דכנסת הגדולה) ואומרים הקדיש בנוסח המובא בסידורים (מקור הקדיש במסכת סופרים) אף כשמסיים בשבת (שיח הסיום הגר"ח ק"צ"ל).

מי אומר קדיש זה

יש אומרים: שאם למסיים יש אב ואם לא יאמר קדיש זה ויתום קודם, והטעם: מכיון שהוריו בחיים, אין ראוי שיאמר את הקדיש כיון שנזכר שם ענין תחית המתים "ולאחיא מתיא ולאסקא יתהון לחיי עלמא" (הגרשז"א הליכות שלמה תפילה פרק יא אורחות הלכה הערה 48).

טעם אחר: דיתכן שדינו כקדיש הנאמר על פסוקים ומדרש ואם כן בעלי החיובים קודמים למסיים (שיח הסיום הגר"ח ק"צ"ל).

ויש אומרים: שיותר טוב שיאמר קדיש זה על ידי מי שסיים את המסכת משיאמר האבל, והטעם: משום שקדיש זה הוא קדיש של התפילה שגם מי שיש לו אב ואם אומרו (שו"ת אבן השוהם סימן כ עיין שם ראיתו).

בדיניו: מי שאינו יודע לומר קדיש זה יכול לומר קדיש דרבנן רגיל (שו"ת מהר"ם מינץ סימן קיט).

במנהגי וורמיישא (לר' יוזפא שמש ח"ב סימן רסג) כתב שמנהגם היה למכור את אמירת הקדיש בכסף, ודמי הקדיש באים לסיוע להוצאות סעודת הסיום, משמע מדבריו שאמירת הקדיש אין חיובה דווקא על המסיים.

קדיש לכר

גם במקומות שנהגו לומר קדיש יתום כמה יתומים ביחד, בקדיש זה ראוי שרק אחד יאמר (שיח הסיום הגר"ח ק"צ"ל).

סעודת מצווה לגומרה של מצווה

נהגו לעשות סעודה בסיום מסכת, כתב הרמ"א (יור"ד רמו כו) "כשמסיימים מסכתא מצווה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצווה".

ובש"ך (שם ס"ק כז) כתב דכיון דהוי סעודת מצווה מותר לאבל תוך י"ב חודש לאכול שם. וכן כתב הרמ"א בהל' תשעה באב (סי' תקנא י) דמותר לאכול בשר ולשתות יין אף בשבוע שחל בו תשעה באב בסעודת סיום מסכת, לכל השייכים לשמחה זו.

מקור

יש אומרים: שדבר זה נלמד משלמה המלך דכתיב (מלכים א ג טו) "ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלים ויעמוד לפני וגו' ויעש משתה לכל עבדיו" א"ר אלעזר מכאן שעושים סעודה לגמרה של מצווה (מדרש רבה קהלת פרשה א, ספר האשכול).

יש אומרים: שמקורו מהגמרא בשבת (קח, ב) "אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מדרבנן דשלים מסכתא עבדינן יומא טובא לרבנן", **ביאור:** ישלם לי שכרי, משום שכשאני רואה תלמיד שהשלים מסכת אני עושה יום טוב לתלמידים, מכאן נהגו כל ישראל לסיים בשמעתא וליתן שבח והודיה למקום ולפרסם אותה שמחה לכך עושים סעודה בעת שמסיימים (יש"ש ב"ק סוף פרק ז).

סעודה בפת דגים ובשר

יש אומרים: שבסעודת מצווה צריך בשר ויין, ולכן בסיום מסכת

תלמוד בבלי על כל דפיה (הגר"ק הובא בחוברת אליבא דהילכתא פו שיח הלכה, עיין לוח דבר בעיתו גנוט כ"ח סיון).
ויש אומרים: שאף סיום מסכת תמיד פוטר מהתענית, **הטעם:** משום שלא גרע משאר מסכתות קטנות כתענית והוריות אף שהם קצרות אפשר לסיימם (הגר"ש"א אמרי שפר בסופו, שו"ת אור לציון ח"ג פ' יב אות א).

נוסח בסיום משניות

בסיום משניות אומרים כבנוסח סיום מסכת ונוספו עוד דברי שבח וברייתא דשיר של הלויים. **ויש אומרים:** שבסיום משניות אין להזכיר את בני רב פפא.

בהלכות סיום

לימוד כסדר

אין מעכב סדר הלימוד ואין הבדל אם התחיל מסופה לתחילתה (שו"ת מנחת יצחק ח"ב צג, שו"ת בצל החכמה ח"ב כה).
והוסיף בשו"ת בצל החכמה (שם) שעדיף שאת הסיום יעשה מסוף המסכת, **הטעם:** כדי שלא יהיה הדבר תמוה בעיני האנשים ויחשבו שאפשר לפטור את הבכורים גם בלימוד חלק מהמסכת.
החסיר במקצת: למד מסכת שלמה והחסיר בה מקצת הוי סיום, **הטעם:** כיון שהשלים רוב לימודו הוי ליה שמחה (הגר"ש"א הליכות שלמה פסח פרק ח אות ב ד"ה שם ג).

לימוד עם רש"י

יש אומרים: שסיום הוי בלימוד עם רש"י (שו"ת אור לציון ח"ג פרק יב אות א, מנחת אהרן נח).

יש אומרים: שכל שמבין לימודו אף בלא לימוד רש"י הוי סיום אבל אם אינו מבין לימודו ורק קורא אין זה סיום (פניני רבינו הקה"י ח"א עמוד יג).

סיום תנ"ך

יש אומרים: שאם למד בעיון נחשב סיום (הגר"מ"פ אגרות משה או"ח חלק ר סימן קנז, הגר"ש ואזנר קובץ מבית לוי ח"ז עמוד כז).

ויש אומרים: שלא נחשב סיום (הגר"ש"א וישמע משה ח"א עמוד קסב).

סיום נביא

יש אומרים: שאם למד בהבנה עמוקה עם מפרשים יכול לסיים גם נביא אחד, **תנאי נוסף** שלמד את זה במשך זמן ויש לו בזה שמחה עצומה ואם למד בתוך זמן קצר לא הוי שמחה בשביל סיום (שו"ת האלף לר' שלמה ש"י, ספר פסקי תשובה לודז ח"ב סימן קצד דף כג, א בהגה מהגאון ר' מאיר מונק שהמסיים אחד מכ"ד ספרי הקודש הוי סעודת מצווה, מבית לוי חודש ניסן פרק עז, עיין שו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' קנז ח"ב סי' יב).

סיום אחד מחלקי השו"ע

נחלקו בזה אם הוי שמחה בשביל סיום או לא (שו"ת בית אבי ח"ב סימן נב, משנה הלכות ח"ו ס' קסו, הגר"ק הובא בחוברת אליבא דהילכתא פו ובישיח הלכה כתב שלא מהני).

(פרשת כי תבוא, מוצ"ש קודם סליחות) "בשעת הסיום הוא מעורר הכח וזכות של כל התנאים והאמוראים שנזכרו בזאת המסכתא לעורר מדתם וההשפעות טובות שהשפיעו בלימוד תורתם בעולם (ספר פניני רבינו הגר"ז עמוד לח).

הטעם שאין מברכים שהשמחה במעונו

יש אומרים: שהסעודה שעושים בסיום מסכת נקראת סעודת מצוה **ראיה לדבר:** (מפרק כל כתבי) דאמר אב"י תיתי לי דכי חזינא צורבא מדרבנן דשלים מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן, **השמחה במעונו** ומשום זה היה נראה לברך שהשמחה במעונו בסיום מסכת דאין לך שמחה יותר לפני הקדוש ברוך הוא אלא שמחה ורינה של תורה דאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, דלא גרע מפדיון הבן דלפרסום בעלמא הוא.

הלכה למעשה היש"ש (בב"ק פרק מרובה סימן לז) כותב כן הוריתי פעם אחת הלכה למעשה (לברך שהשמחה במעונו בסעודת סיום מסכת) ונתבלבל השמחה במהומות גדולות על ידי סיבות קשות, ותליתי הסרחון בי שעברתי על דברי רבותי שלא שמעו מעולם דבר זה, ע"כ לא כתבו אלא בחתונה ובפדיון הבן, ובמילה ג"כ לולי צערא דינוקא, אבל במצות אחרין לא, ומ"מ סיום הספר הוא סעודת מצוה לכולי עלמא עכ"ל (ים של שלמה שם בב"ק פרק מרובה סימן לז).

תחנון

יש הנוהגים: שלא לומר תחנון באותו יום של סיום מסכת (ספר בניהו לבעל הבן איש חי שבת קיט, א, חתן סופר סימן כב).
יש חולקים: בדבר (שו"ת צ"ץ אליעזר חלק יא סימן יז).

סיום במשניות

מה נחשב לסיים: סיום הוא כשסיים דבר שלם שיש לו בזה שמחה כגון סיום אחת ממסכתות של הש"ס, בענין סיום משניות **יש אומרים:** שאם למד ששה סדרים או סדר אחד או מסכת אחת עם פירוש נחשב כסיום (שו"ת פני מבין חאו"ח קג, לקט קמח החדש עמוד קלא אות נח).

סדר מתוך המשניות

יש אומרים: כיון שענין סעודת מצוה בסיום מסכת הוא בשמחה המלווה את האדם לכן בסיום משניות שזה דבר תדיר אין זה נחשב כסעודת מצווה ורק כשמסיים סדר בהבנה נחשב כסעודת מצווה (שו"ת בצל החכמה ח"ד סימן צט, שו"ת בנין שלמה סימן נט, מבית לוי חודש ניסן פרק עז).

מסכת מתוך סדר

יש אומרים: שאם למד מסכת אחת בעיון עם תיו"ט יכול לסיים **והטעם:** לפי שיש לו בזה שמחה (שו"ת פרי השדה ח"ג צא).
יש אומרים: שאין סיום על משניות פוטר תענית בכור בערב פסח רק סיום מסכת בגמרא (הגר"ש"א הליכות שלמה פסח פרק ח אות א הערה ט).

סיום מסכת תמיד

יש אומרים: שאין מסכת תמיד פוטר תענית, **הטעם:** כיון שאין